

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Ю.М. Чемодурова

Україна, м. Запоріжжя

КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР

Тенденцією сучасної післядипломної освіти в Україні є перехід від його дидактико-методичної спрямованості до підвищення професійної компетентності та розвитку особистості фахівця. У цьому контексті післядипломна педагогічна освіта має бути спрямована, насамперед, на розвиток таких професійних якостей психолога, які забезпечать актуалізацію внутрішніх ресурсів, стимулюватимуть власну внутрішню самопізнавальну і саморозвивальну активність особистості, збережуть її здоров'я в умовах негативного впливу соціального та професійного середовища. Серед таких професійних якостей, на наш погляд, системоутворюючу роль відіграє професійна самоорганізація як прагнення психолога до внутрішньої максимальної стійкості і цілісності в ситуації зовнішньої нестабільності; як процес самопобудови (від народження до руйнування та відмирання смислових утворень). Саме професійна самоорганізація у сучасній психологічній науці позиціонується як системна якість, яка забезпечує ефективність діяльності незалежно від її змісту і специфіки, та проявляється у внутрішніх стимуляторах, що забезпечують активний розвиток фахівця, реалізацію його творчого потенціалу [1].

Професійна самоорганізація психолога - це особливий психологічний феномен, сутність якого полягає у постійному прагненні фахівця до професійного саморозвитку, самовдосконалення та самозбереження в ситуації нестабільності професійного простору. З урахуванням цього, А.Р. Фонарьов вважає, що професійне становлення особистості може здійснюватися в трьох основних формах: особистісній, індивідній та індивідуально-психологічній (проміжній). Перша являє собою ломку старих способів і засобів діяльності, усталених відносин, характеризується активним прагненням до нових сенсів, які потребують нового рівня психологічної регуляції діяльності. Для індивідної форми, навпаки, характерно прагнення до збереження засвоєних форм дій, до підтримки відповідності між людиною та вимогами тієї діяльності, яку вона виконує. Третя форма є проміжною, перехідною між індивідної та особистісної формами. В силу її появи людина втрачає згоду з самим собою, у нього виникає

невпевненість у своїх силах, неясність життєвих цілей, незрозуміння, як жити далі. Це зазвичай відбувається на тлі дискредитації всієї системи цінностей. Така форма не може здійснюватися довго: або відбувається повернення до індивідуальної форми (регрес), або трапляється рух вперед до особистісних форм регулювання (розвиток) [2].

У процесуальному аспекті професійного становлення самоорганізація буде складатися з двох взаємопов'язаних процесів - професійної самопідготовки та професійної самореалізації (В.П. Бранський, С.Д. Пожарський). Професійна самопідготовка відображає формування професійного потенціалу, професійної компетентності психолога, а професійна самореалізація забезпечує впровадження цього потенціалу в життя, у професійну діяльність. В свою чергу, професійна самопідготовка складається з процесів: 1) самоосвіти, тобто оволодіння загальнонауковими та спеціально науковими знаннями, які не передбачені офіційною системою професійної освіти; 2) самовиховання, тобто розвиток таких моральних якостей, формування яких не гарантується соціальним і професійним середовищем [3]. Процес самопідготовки практичного психолога до реалізації професійної діяльності буде також базуватися на процесах саморозвитку і самопізнання.

Теоретичний аналіз проблеми професійного саморозвитку особистості показує, що професійна діяльність здійснює значний вплив на розвиток особистості, так само як й особистісні особливості впливають на ефективність професійної діяльності. Засвоєння професії неминує призводити до змін в структурі особистості (М.Я. Басов, О.П. Єрціян, А.Р. Фонарьов, К. Юнг та ін). А значить, професійний розвиток невід'ємний від особистісного - в основі обох лежить принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення, що, в свою чергу, приводить до вищої форми життєдіяльності особистості - творчої самореалізації.

У наукових дослідженнях виділяють три ключові етапи саморозвитку особистості (В.Г. Маралов): 1 етап - самопізнання, як визначення особистісних сенсів у процесі саморозвитку; 2 етап - формування мотивації до саморозвитку і цілепокладання, як усвідомлення необхідності займатися саморозвитком; 3 етап - розвиток самоорганізації, саморегуляції як здатності до самостійного планування діяльності саморозвитку [4].

Самопізнання як складний, багаторівневий процес, індивідуалізований у часі, у загальній формі умовно можна поділити на два рівня (І.І. Чеснокова). На першому рівні самопізнання здійснюється через різні форми співвіднесення самого себе з іншими людьми, тобто людина спирається переважно на зовнішні моменти і включає себе в

порівняльний контекст з іншими. Основним внутрішнім прийомом такого самопізнання є самосприйняття і самоспостереження. Однак, на стадії більш-менш зрілого самопізнання включається ще й самоаналіз. На другому рівні самопізнання людина оперує вже готовими, сформованими в тому чи іншому ступені знаннями про себе, що були отримані в різний час й в різних ситуаціях. Провідними внутрішніми прийомами даного рівня є самоаналіз та самоосмислення, які спираються на самосприйняття та самоспостереження[5].

В контексті професійної самоорганізації саме самопізнання, яке виконує функцію встановлення відповідності або невідповідності "Я", актуалізації протиріч між самовираженням і самоствердженням, дає поштовх для професійного саморозвитку психолога - свідомої перебудови своєї функціональної структури для більш повного і адекватного самовираження, а значить, - самоствердження в умовах професійної діяльності.

В свою чергу, саморегуляція - це розкриття резервних можливостей людини, а значить розвиток творчого потенціалу особистості. Застосування прийомів саморегуляції припускає активну вольову участь і, як наслідок, є умовою формування сильної, відповідальної особистості. На психологічному рівні саморегуляція являє собою інтегративний сплав вроджених та набутих стратегій реагування та готовності до визначеної форми чи способу взаємодії з середовищем.

Регуляторна роль самосвідомості, як засобу внутрішньої саморегуляції суб'єкта діяльності, проявляється у взаємозв'язку змістів самосвідомості та індивідуальних особливостей усвідомленої саморегуляції довільної активності людини (В.С. Мерлін, Л.Д. Олійник, І.І. Чеснокова, В.В. Столін та ін). При цьому ступінь зв'язку між різними компонентами самосвідомості та саморегуляції неоднакова. Крім цього, існує функціональна специфіка компонентів самосвідомості як засобів саморегуляції. Так, існують аспекти самосвідомості, які, з одного боку сприяють, а з іншого перешкоджають розвитку процесу саморегуляції та його окремих функцій. Так, сприятимуть саморегуляції: стійкість у досягненні мети, орієнтація на сьогоднішній день, позитивне самовідношення і прагнення до самоактуалізації. А найчастіше перешкоджає саморегуляції почуття провини.

У вітчизняній психології доведено, що процес розвитку особистості проявляється в збільшенні ролі внутрішніх факторів у саморегуляції: тільки той, хто готовий керувати собою та змінювати зовнішні обставини, хто визнає себе суб'єктом власної життєдіяльності, при наявності відповідних умінь, дійсно демонструє високий рівень

розвитку саморегуляції. Індивідуально-типові особливості самосвідомості також різняться в залежності від рівня розвитку усвідомленої саморегуляції. При високому рівні її розвитку частіше проявляється так званий «лідерський» тип самосвідомості, при середньому рівні - «самоактуалізуючий» тип, а при низькому рівні саморегуляції - «самостверджуючий» і «самообвинувальний» типи [6].

Основною умовою розвитку суб'єктності виступає рефлексія, яка, з одного боку, є механізмом формування саморегуляції професійної діяльності, з другого - входить в її структуру як системоутворюючий компонент. Рефлексія є універсальним механізмом процесу саморегуляції. Вона фіксує, зупиняє процес діяльності, відчужує й об'єктивує його, й робить можливим свідоме вплив на цей процес (Б.В. Зейгарник).

Розвиток усвідомленої саморегуляції в професійній діяльності пов'язан з включенням в цей процес нових рівнів функціонування свідомості. Поряд з рефлексією, завдяки якій власна діяльність постає перед суб'єктом воб'єктизованій формі, доступній для аналізу та оцінки, все більш важливу роль починає грати сенсоутворення, яке включає професійну діяльність, її процес і результат в систему індивідуальних особистісних смислів. Контур саморегулювання діяльності ускладнюється: крім параметрів саморегулювання, що задаються соціальними нормативами, з'являються внутрішні, суб'єктивно значущі критерії успішності та нормативності діяльності, породжувані ціннісно-смісловою сферою особистості. Подібно до того, як «індивідуальність знімає характер», особистісні смисли професійної діяльності починають функціонально домінувати над типологічними характеристиками в системі індивідуального регулювання. Регулятивні процеси все більш опосередковуються ціннісно-смісловою сферою.

Таким чином, вчені розглядають саморегуляцію як специфічну діяльність суб'єкта, що має індивідуальну структуру і стиль. Індивідуальний стиль саморегуляції визначається взаємодією різнорівневих механізмів, що реалізують процес саморегуляції. Тобто можна говорити про саморегуляції як про систему психотехнологій, спрямованих на розвиток професійної самосвідомості особистості. Високий рівень розвитку саморегуляції дає підставу припускати наявність досить зрілого стану розвитку самосвідомості в цілому. Найбільш складні форми саморегуляції виникають на завершальному етапі самоусвідомлення себе як особистості.

Отже, під саморегуляцією професійної діяльності практичних психологів будемо розуміти усвідомлену саморегуляцію, спрямовану на побудову дій та поведінки, що

відповідають завданням професійної діяльності, особистісного розвитку, професійного і суб'єктного становлення. Така саморегуляція передбачає:

- свідоме підпорядкування вчинків етичним і професійним вимогам;
- належне володіння собою, своїми емоціями, почуттями, прагненнями;
- затримку та усунення негативних проявів настрою і психічних станів;
- усвідомлення своїх мотивів і адекватне самопізнання в цілому, що передбачає адекватну самооцінку рівня своїх знань, умінь, навичок, здібностей, досягнень особистісного розвитку, суб'єктного і професійного становлення;
- здійснення завдань професійного, особистісного та суб'єктного самовдосконалення на основі самопізнання.

Таким чином, професійна самоорганізація та усвідомлена саморегуляція активності практичного психолога є основою і необхідною сутнісною складовою його особистісного розвитку і професійного становлення. Сам фахівець, як суб'єкт професійної діяльності, є джерелом і регулятором власної активності в постановці та досягненні цілей цієї діяльності. У свою чергу, успішність психологічної діяльності, яка є соціально регламентованою за змістом, визначається ефективністю усвідомленої саморегуляції професіонала.

Література

1. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. – М.: Изд-во Моск. психолого-соц. инст-та ; Воронеж : НПО "МОДЭК", 2004. – 752 с.
2. Фонарев А.Р. Психологические особенности личностного становления профессионала / А.Р. Фонарев. – М.: Изд-во МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2005. – 560 с.
3. Бранский В.П. Социальная синергетика и акмеология / В.П. Бранский, С.Д. Пожарский. – СПб.: Политехника, 2002. – 476 с.
4. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / В.Г. Маралов. — М.: Издательский центр «Академия», 2004. — 256 с.
5. Чеснокова, И.И. Проблема самосознания в психологии / И.И. Чеснокова, Е.В. Шорохова. – Москва : Наука, 1977. – 144 с.
6. Аронова, Е.А. Регуляторная роль самосознания в произвольной активности человека: Дис.... канд. психол. наук: 19.00.01.– М., 2004. – 190 с.